

БОЙОВИЙ ВИШКІЛ ЧЕРВОНОЇ КІННОТИ 1920–1930-х років ТА КОЗАЦЬКА СПАДЩИНА

Збройні сили будь-якої країни складаються з різних родів військ, що за умов взаємодії забезпечують виконання покладених на них завдань. Визначальну роль серед них впродовж кількох століть відігравала кіннота. За новітніх часів бойове значення кавалерії швидко знижується, але й за таких умов вона зберігається до Другої світової війни. Це, в першу чергу, стосується Радянського Союзу, що мав у міжвоєнні часи найбільшу кінноту в Європі. Цей факт є загальновідомим, проте, поза увагою залишається зміст бойової підготовки цього роду зброї. В той час, як саме у вишколі закладаються основи боєздатності окремого воїна та війська в цілому. Тому науковий аналіз цієї царини військового життя є надзвичайно важливим для військово-історичних досліджень. Поряд із цим, для вітчизняної військової історії важливим буде порівняти вишкіл червоної кавалерії з козацькою кіннотою Кубані, Дону та Тереку, де нащадки українських козацьких формувань зберігали традиції національного бойового та військового мистецтва. Саме козацька кіннота за часів революції та громадянської війни у більшості зіткнень із червоною кіннотою та піхотою виходила переможницею. А тому цікаво буде дослідити, чи змогла червона кіннота запозичити і належним чином розвинути сильні сторони козацького бойового вишколу. У цьому контексті слід відзначити, що для кінноти завжди головним було вміння кавалериста використовувати швидкість і рухливість коня та індивідуальне вміння застосовувати особисту зброю (переважно холодну).

На жаль, питання військового вишколу (особливо індивідуального володіння холодною зброєю) в радянських кінних формуваннях історіографією не досліджувалося. Це значною мірою стосується і відповідного вишколу кінних козацьких формувань напередодні революційних потрясінь 1917–1920 рр. Так, українська зарубіжна історіографія міжвоєнних часів розглядає загальновійськову проблематику революційної доби [1; 2]. Праці окремих авторів (переважно, учасників революційної боротьби) торкаються огляду історії становлення та бойової діяльності українських козацьких кінних формувань, але без аналізу їх бойового вишколу [3; 4; 5]. Такі підходи помічаємо і серед представників білогвардійської та козацької еміграції [6; 7].

Стосовно радянської історіографії слід наголосити на повному ігноруванні питання дореволюційного бойового вишколу козацької кінноти, що було обумовлено класовою ворожістю комуністичної ідеології. Поряд із цим, з'являються пропагандистські розробки до історії окремих з'єднань червоної кінноти [8; 9; 10]. На жаль, тут домінують загальні описи бойових подій, котрі часто є сфальсифікованими.

Останнім часом помічається зростання уваги вітчизняних та зарубіжних науковців до історії козаччини та військової справи. Проте, головну увагу приділяють загальнополітичним чи військово-мистецьким аспектам, залишаючи поза увагою бойовий вишкіл [11; 12; 13; 14].

Певну увагу цій проблематиці присвятив і автор цієї статті, розглядаючи особливості козацького бойового вишколу, але досі не торкався бойового вишколу червоної кінноти [15; 16; 17].

Отже, історіографія не сформувала повноцінної наукової позиції щодо бойового вишколу червоної кінноти та її порівняння з козацькою. Такий стан речей і обумовив звернення автора до зазначеної проблеми. Актуальність запропонованої розробки обумовлена потребою правдивого дослідження різних аспектів військового життя за радянських часів та намаганням здійснити об'єктивний аналіз – співставлення між бойовим вишколом червоного кіннотника та козака (вишкіл якого зберігає українські військові традиції). Поряд із цим, зазначене співставлення бойового вишколу дозволить підтвердити відмінні пріоритети у військовому житті, обумовлені національно-політичними та ідеологічними відмінностями радянської системи та козацького середовища.

Джерельним підґрунтям запропонованої розробки є матеріали з бойового вишколу Червоної кавалерії у вигляді бойових статутів, навчальних посібників і настанов Червоної армії та відповідні матеріали стосовно вишколу козацьких формувань Російської імперії. Ці матеріали було почерпнуто з архівних фондів України (ІЦДАО України та Державний архів Донецької області) і Росії (Державний архів Ростовської області та Державний архів Краснодарського краю).

Стосовно бойового вишколу кінноти у Червоній Армії слід, перш за все, зазначити намагання політичного керівництва СРСР створити масову червону кінноту. У цьому процесі помічаємо намагання використати і досвід козацького бойового вишколу та принципи його здійснення.

Так, окрім кадрових кавалерійських частин значну увагу було приділено розвитку територіальних військових формувань та вишколу червоного кавалериста, пропагуючи це у

суспільстві. Такі підходи і принципи, певною мірою, перегукуються із засадами козацького бойового вишколу та функціонуванням відповідних структур напередодні революційних зрушень 1917–1920 рр.

Найпомітнішим є і факт використання кіннотою Червоної Армії шашок двох зразків від 1927 р., що були виготовлені на основі козацьких прототипів 1910 та 1909 рр. для степових військ [18]. Ще одним прямим зовнішнім запозиченням є використання для кавалерійських територіальних частин та гуртків “Ворошиловських кавалеристів” сідла козацького зразка [19].

Проте це була лише зовнішня подібність, позбавлена реального ґрунту. Цим реальним ґрунтом було існування упривілейованої козацької військової верстви, що базувалася на специфічних засадах суспільного життя і відповідній військовій спадщині. Існування ж такої верстви для радянського суспільства було неприпустимим, а сама верства, в основному, була знищена. Саме тому радянська система намагалась використати окремі складові козацького бойового вишколу, одночасно відмовляючись визнати навіть такий формальний зв’язок.

Розпочнемо аналіз-співставлення з початків бойового вишколу. Так, для козаків він мав місце вже в дитячому віці, стосовно володіння конем та окремих прийомів використання зброї. Найяскравішим прикладом цього є скачки для козачат 10-15 років, у котрих часто переможцями виступали наймолодші, отримуючи у нагороду холодну бойову зброю та елементи козацького військового однострою [20]. Так, у 1904 р. на скачках у станиці Абинській Кубанського Козацького Війська перше місце посів Г. Лузань (10 років), здобувши бойову шашку [21.-Ф.418.-Оп.1.-Спр.5893.-Арк.48].

Такого радянська система дозволити собі не могла, бо не існувало військової верстви, ще й володіння зброєю для мешканців СРСР було суттєво обмеженим.

Наступним етапом козацького вишколу була підготовка тих, хто мав ближчим часом йти на дійсну службу. Цей вишкіл здійснювався на рівні станиць та відділів (округів) відповідних козацьких військ [21.-Ф.669.-Оп.1.-Спр.22.-Арк.2-5].

Цей вид вишколу став основою для формування загальносоюзного руху “Ворошиловських кавалеристів” [22]. Цей рух передбачав навчання основним засадам кавалерійської військової служби допризовників. Відповідно до цих потреб існували гуртки та клуби з кавалерійського вишколу I та II ступенів [23]. Але клуби не творили специфічного військового середовища.

Окремо слід зупинитись на існуванні в Червоній армії двох основних видів військових формувань: кадрових та територіальних. Це стосується і кінноти. Особливо цікавим вважаю співставлення вишколу територіальних кавалерійських частин з системою козацьких вишкільних щорічних таборів. Головна відмінність полягала в тому, що козацькі вишкільні табори були основою для постійного удосконалення та збереження навичок козацького бойового та військового мистецтва для тих козаків, що пройшли строкову стройову службу у полках I черги [24]. Поряд із цим у зазначених таборах вишколювались ті козаки, що мали пільги на відстрочення чи уникнення стройової служби або тільки готувались до неї.

Тоді як для територіальних формувань Червоної Армії перебування у таборах замінювало бойовий та військовий вишкіл строкової служби у кадрових частинах.

Спільним був принцип періодичності та таборового характеру вишколу, запозичений радянською системою у козаків. Козацький вишкіл тривав у таборі один місяць, що мало місце і для територіальних військ, але після початкового 3-місячного вишколу [25.-С.3]. До того ж, бійці територіальних формувань прибували до учбових таборів лише впродовж визначеного строку служби (2 роки), тоді як козаки вишколювались у них і до, і після строкової до – 33 років [24.-С.2455; 26].

Порівнюючи зміст і форму таборового вишколу козаків і територіальних бійців, слід відзначити наявність як подібного, так і відмінного під час цього вишколу. Подібними є основні бойові дисципліни і засоби їх досягнення (володіння конем, використання зброї, стройові заняття, сторожова і патрульна служба, статуті, фізична підготовка і т. ін., що досягалося шляхом занять на плацу чи в полі).

Основна відмінність вишколу полягала у визначенні його пріоритетів. Ці пріоритети чітко фіксуються кількістю часу, що приділявся на опанування відповідної дисципліни. Так, козаки-кіннотники під час таборового вишколу переважну увагу приділяли опануванню (збереженню) основ індивідуального бойового мистецтва (володіння холодною зброєю у пішому та кінному положеннях становило понад 33% часу загальних навчань, володіння конем, джигітовка, стрількова підготовка) та колективним діям військового мистецтва (відпрацювання тактично-оперативних дій відповідним підрозділом чи частиною) [24.-С.2458-2460]. За таких обставин забезпечувався високий індивідуальний рівень козацького бойового мистецтва (переважно за допомогою холодної зброї) та здатність вести колективні військові дії.

На відміну від козаків, територіальні бійці у таборах левову частку часу, що йшов на вишкіл, приділяли політзаняттям. Так, під час початкових 3-місячних зборів на політзаняття відводилось 72 години, а на володіння конем та навчання з використанням холодної зброї – разом 55 годин у шабельних ескадронах (у кулеметних ще менше) [25.-С.68]. Під час одномісячних зборів у подальшому відпрацювання індивідуального мистецтва володіння пікою і шашкою взагалі не передбачалося, тоді як на політзаняття виділялось 20 годин (не беручи до уваги вивчення статутів) [25.-С.80].

Для порівняння, у козацьких таборах за один місяць на вивчення статутів та ідеологічну “обробку” виділялось разом до 9 годин, а на володіння шашкою і пікою – 58-62 години [24.-С.2492-2495].

До речі, зазначені пріоритети територіального бойового вишколу Червоної армії не були винятком, а чітко відповідали вимогам відповідного навчання у кадрових частинах. Такі засади чітко визначалися відповідними нормативними актами, що вимагали за час таборового вишколу опанувати ті навички, що їх за рік служби опановували кадрові кавалеристи. Отже, зазначені пріоритети в бік не бойового, а ідеологічного “зомбування” військовослужбовців мали місце в усіх частинах Червоної армії у 30-ті роки ХХ ст.

Це чітко підтверджується “Руководством по боевой подготовке РККА” за 1930 рік.

Так, за один рік служби у кадрових частинах за планами із загального розрахунку в 1225 годин виділялось: на політзаняття – 191 година; стрйову – 73 год., стрілкову – 199 год., володіння холодною зброєю – 14 годин, вольтижировка – 8 годин [25.-С.60-61]. На другий рік із загальної кількості 617 годин виділялось на: політзаняття – 128 год., стрйову – 28 год., стрілкову – 95 год., холодною зброєю – 6 годин [25.-С.61].

Отже, зазначені пріоритети вишколу чітко підтверджують, що головну увагу в СРСР приділяли ідеологічній обробці молодого покоління під час перебування у Червоній армії замість навчання військовій справі. Знання комуністичних постулатів були важливішими для сталінської верхівки від володіння зброєю. Абсурд, який був реальністю.

Проте, з огляду на суспільно-політичну ситуацію, що склалась у Радянському Союзі наприкінці 20-х – на початку 30-х років, такі пріоритети комуністичної влади стають зрозумілими. Справа полягала в тому, що радянський режим в цей час якраз завершував ліквідацію основ непу у промисловості та проводив політику суцільної колективізації на селі. Поряд із цим розпочиналась кампанія згортання політики коренізації. Все це супроводжувалось активізацією репресивних заходів режиму. Тому стає зрозумілим прагнення комуністичної верхівки використати час перебування молодого покоління на строковій (кадровій) чи тимчасовій (територіальній) військовій службі для опанування його психіки через “промивання” мозків та формування вигідних режиму ідеологічних стереотипів та настанов.

Такі пріоритети радянського військового життя обумовлювали неможливість наслідування та збереження досягнень козацької військової спадщини. Це, в першу чергу, стосується козацького бойового мистецтва, що постало у родовому козацькому середовищі на засадах примату військової справи у повсякденному житті військової громади. Основним виявом цього мистецтва було володіння профільною холодною зброєю, що впродовж всього життя постійно відточувалось, і мінімальний (обов’язковий для всіх козаків) рівень якого чітко фіксувався та зберігався козацькими військовими формуваннями за належної підтримки і санкціонування державою.

Незважаючи на те, що червоні кіннотники в обов’язковому порядку оволодівали основними прийомами бою холодною зброєю (4 удари та відбиви шашкою, 5 уколів і ударів та відбивки пікою) [27; 28], що були притаманні і козацькому бойовому мистецтву, вести мову про збереження цього мистецтва чи витворення чогось подібного немає підстав. По-перше, часу на відпрацювання цих прийомів виділялось замало, і після проходження короткочасного військового навчання у кадрових чи територіальних формуваннях потреб та умов постійно зберігати та вдосконалювати ці вміння не існувало. По-друге, не вистачало родового військово-козацького середовища, де б постійною була потреба належним чином підтверджувати свій бойовий хист і завдяки цьому зберігати авторитет та повагу. До цього ж слід додати і відповідну втрату родової військової спадщини, що мала формотворчий зміст не лише для суспільної організації та її військової націленості, але й на збереження певних особливостей мистецтва індивідуального бою.

Отже, в умовах ліквідації козацького військового стану і відповідних засад його військового та бойового мистецтва відбувається руйнація козацької військової спадщини. Червона кіннота не мала підстав наслідувати та зберігати ці надбання, залучення ж до кавалерійських частин нащадків козацьких родів лише уповільнювало руйнівні процеси у цій царині.

Таким чином, незважаючи на формальне використання окремих складових козацької військової спадщини, рівень підготовки червоного кавалериста був низьким і поступався козацькому

за всіма ознаками. В умовах руйнування козацького стану зазнало руйнації і відповідне бойове мистецтво, котре не можливо було зберегти серед червоної кінноти. Домінування ідеологічного догматизму в СРСР, відбилось у 30-ті роки і на бойовій підготовці кінноти та цілої Червоної армії, бо головну увагу було приділено не військово-профільному вишколу, а насадженню комуністично-радянської свідомості серед молодого покоління. Такий стан речей вочевидь позначився і на низькій боєздатності Червоної армії на початку Другої світової війни.

Джерела та література

1. Доценко О. Зимовий похід. – Варшава, 1935.
2. Капустянський М. Похід українських Армій на Київ–Одесу в 1919 р. – Мюнхен, 1946. – Кн. I.
3. Левченко С. Переможний бій окремої кінної дивізії під містечком Снитків 10 листопада 1920 р. // За Державність. – № 10.
4. Монкевич Б. Чорні запорожці. Зимовий похід й остання кампанія Чорних запорожців. – Львів, 1929.
5. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. – К., 2002.
6. Елисеев Ф. Казаки на Кавказском фронте 1914–1917. – М., 2001.
7. Краснов П. Всевеликое войско Донское // Белое дело. Дон и добровольческая армия. – М., 1992.
8. Дубинский И., Шевчук Г. Червоное казачество. – К., 1987.
9. Патяк А. Червоні козаки. – Харків, 1932.
10. Радін А. Советские конники. – Ростов-на-Дону, 1938.
11. Гриневич В. Військове будівництво в Радянській Україні (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.) // Історія українського війська. 1917–1995. – Львів, 1996.
12. Гриневич Л. Військове будівництво в Радянській Україні (1917 – початок 30-х років ХХ ст.) / Історія українського війська. 1917–1995. – Львів, 1996.
13. Матвеев О. Военное дело // Очерки традиционной культуры казачеств России. – Москва; Краснодар, 2002. – Т. 1.
14. Сохлаков А. Комплектование казачьих формирований и порядок службы казаков Российской империи в XIX – начале XX в.: Автореф. дисс... канд. истор. наук. – М., 2004.
15. Задунайський В. Використання козацьких військових традицій у легіоні “Українські Січові Стрільці” // Наука. Релігія. Суспільство. (Донецький державний інститут штучного інтелекту). – 2003. – № 1.
16. Задунайський В. Вплив козацьких військових традицій на становлення Збройних Сил Української Держави Гетьмана П.Скоропадського // Історичні і політологічні дослідження (історичного факультету Донецького національного університету). – 2003. – № 3/4.
17. Задунайський В. Рангово-посадова система та її позначення на військовій уніформі Українських Збройних Сил (1917–1920 рр.): поєднання історичної козацької спадщини з новітніми впливами німецької та австро-угорської систем // Матеріали міжнародної наукової конференції “Немцы Приазовья и Причерноморья: история и современность”. – Донецьк, 2003.
18. Отечественное холодное оружие. – М., 1978.
19. Строевой устав конницы РККА. – М., 1933.
20. Державний архів Ростовської області. – Ф. 706. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 4.
21. Державний архів Краснодарського краю (ДАКК).
22. Ворошиловский кавалерист. – М., 1936.
23. Устав о воинской повинности. – СПб., 1915.
24. Наставление для ведения занятий с казаками в учебных сборах // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – СПб., 1911. – От. 1.
25. Руководство по боевой подготовке Конницы РККА. – М., 1930.
26. Устав о воинской повинности. – СПб., 1915.
27. Боевой устав Конницы РККА. – М.; Л., 1928.
28. Курс полковых школ конницы РККА. – М.; Л., 1927.

Summary

On the article “Military fitness of the Red cavalry and Cossacks heritage” the author considers the fact that in 1930-ies the Soviet Union paid the main attention to the ideological propaganda but not to the professional training of soldiers. Because of the reason the Cossack’s experience was not employed, and the training of the Red cavalry was worse than of Cossack one.